

1884 – 1939. – К.: Либідь, 1995.

8. Буроменський М.В. Міжнародне право. Гендерна експертиза / Т.М. Мельник (відп. ред.); Проект «Гендерна експертиза українського законодавства» та ін. – К.: Логос, 2001.

9. Кормич А.І. Права жінок в контексті загальних людських прав // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.І. Кормич. – Одеса: Астропринт, 1997. – Вип. 1/2.

10. Лавриненко Н.В. Женищина: самореалізація в семье и обществе (гендерный аспект). К.: ВИПОЛІ, 1999.

11. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку / Нац. ун-т внутр. справ – Х.: Видавництво НУВС, 2001.

12. Мельник Т.М. Гендерна політика в Україні. – К.: ПРООН, 1999.

13. Вплив міжнародного законодавства про права жінок на процес реформування законодавства і державної політики в Україні // Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / О.М. Руднєва, О.Р. Дашковська (упоряд.); А.П. Гетьман (наук. ред.); Академія правових наук України. – Х.: Право, 2000.; Руднєва О.М. Гендерна рівність у праві України: дис... канд. юрид. наук. – Х., 2002.

14. Павличко С. Фемінізм / Передм. Віри Агєєвої. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2002.

15. Хрисанова. С. Драма прекрасной дамы: парадоксы современного равенства мужчин и женщин. – Харьков, 2001.

16. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / О.М. Руднєва, О.Р. Дашковська (упоряд.); А.П. Гетьман (наук. ред.); Академія правових наук України. – Х.: Право, 2000.

17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2002.

18. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1965.

19. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В 2-х томах. – К., 1976. – Т. 1.

20. Лантух В.В. Огосударствление потребительской кооперации Украины в 20-х гг. / Тоталитаризм и анти тоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80-е гг. XX века). – Т. 1. – Харьков, 1994.

21. Агітатор. – 1927. – № 1.

22. // Селянка України. – 1928. – № 25.

В. Іващенко

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА АВСТРО-НІМЕЦЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (ЛЮТИЙ – КВІТЕНЬ 1918 Р.)

У 1918 р. українські землі стали ареною боротьби між різними країнами і були окуповані австро-угорськими та німецькими військовими частинами на запрошення Центральної Ради. На цих землях вони проводили власну політику, яка часто шшла врозріз із політикою місцевої влади і носила відверто фіскальний характер насамперед стосовно селянства. Окреслена нами тема привертала інтерес істориків [1– 4; 9 – 11], однак спеціальної розвідки, присвяченої фіскальній діяльності австро-німецької адміністрації в аграрному секторі національної економіки у лютому – квітні 1918 рр., поки що немає, чим і обумовлена актуальність обраної для статті теми.

Автор статті ставить за мету висвітлити фіскальну політику австро-німецької окупаційної адміністрації в українському селі з лютого по квітень 1918 р. Об'єктом вивчення є економічна політика австро-німецької військової адміністрації на території України, предметом – її фіскальна діяльність в українському селі.

9 лютого 1918 р. делегація УНР та представники Четвертного союзу підписали Брестський мирний договір. Ця подія була визначальною у розвитку міжнародних відносин на території Східної Європи. У договорі сторони відмовлялися від претензій на відшкодування збитків, декларували обмін полоненими, відновлення економічних відносин та зобов'язалися здійснити товарообмін [1, 62].

Сьома стаття договору визначила подальші дії української влади та австро-німецької військової адміністрації. Нею передбачалося провести обмін надлишками продукції сільського господарства та промисловості для покриття різного роду потреб суб'єктів угоди. Обмін необхідно було провести до 31 липня 1918 р. Для детального розгляду питань по товарообміну, відповідно до статті 7 договору, була скликана австро-німецько-українська комісія, яка розпочала свою роботу в Києві 25 березня 1918 р. Її роботу очолювали з українського боку М.В. Порш, німецького – барон фон Мумм, австро-угорського – граф Фогач. Після декількох тижнів роботи було заключено ряд договорів. Одним із ключових був договір, підписаний 9 квітня 1918. Він встановлював розміри поставок хліба до Центральних держав. Відповідно до угоди, український уряд зобов'язувався поставити до Центральних держав 60 млн пудів різних зернових культур та інших хлібних продуктів, з цієї кількості 6 млн повинно було поставлено до 30 квітня, 21 млн – до 31 травня, 41 млн – до 30 червня і 60 млн – до 31 липня 1918р. 11 квітня 1918 р. був підписаний договір про норми поставок яєць, загальний обсяг яких становив 400 млн штук. Уряд по мірі можливості повинен був збільшити поставки до 500 млн штук. 13 квітня 1918 р. була підписана угода про постачання худоби у розмірі 2 750 000 кг живої ваги та договір про поставку овочів, але норма вивозу картоплі обмежувалась і складала 1,5 млн пудів [2, 203-204].

Саме ці контракти мали вирішальний вплив на подальшу політику Німеччини та Австро-Угорщини по відношенню до українського села.

Заручившись військовою підтримкою країн Четвертного союзу, війська Центральної Ради 1 березня 1918 р. увійшли до Києва. На початку березня до Києва повернулася Рада Народних Міністрів, а згодом і сама Центральна Рада [3, 243]. Виконавши свої зобов'язання і витіснивши більшовицькі війська, австро-угорське та німецьке командування розраховувало на швидке виконання угод із постачання продовольства. Однак українській стороні умови договорів важко було виконувати. На це було декілька причин. По-перше, після так званої соціалізації землі в українському селі почався справжній хаос. Неясність у земельних трансформаціях викликала досить багато складнощів. На селі відбувалися погроми великих „нетрудових” господарств, тобто тих, земельна площа яких становить більше 50 десятин і господарями яких використовується наймана праця [4, 49]. Розподіляючи землі цих господарств, держава ліквідувала чи не єдине стабільне джерело хліба та інших сільськогосподарських продуктів. По-друге, знесилена більшовицькою політикою продрозверстки українське село фізично не могло забезпечити поставки у закладеному в угодах обсязі. По-третє, сторони, виробляючи тексти угод з поставок продуктів, не мали статистичних і економічних даних щодо кількості хліба в Україні.

З урахуванням цього відносини українського уряду з країнами Четвертного союзу все більше напружувалися. Неспроможність Ради Народних Міністрів зібрати продовольство для відправки в Німеччину і Австрію підштовхували останніх до радикальних дій. Країни Четвертного союзу почали дедалі більше втручатись у внутрішні справи УНР. З приходом в Україну австро-угорське та німецьке військово командування на окупованих

територіях відразу почало встановлювати власний режим. Територія України була поділена на дві сфери впливу. Австро-Угорщина контролювала Волинську, Подільську, Херсонську, Катеринославську губернії, Німеччина – всі інші, включаючи Таврійську [5, 150]. На окупованих територіях в губерніях: повітах, волостях почали роботу військові комендатури. Вони офіційно діяли у згоді з українською владою, але насправді вели власну діяльність, яка часто ішла врозріз з роботою місцевих владних установ.

Основною метою, яка стояла перед австро-німецькою окупаційною адміністрацією, було налагодження у будь-який спосіб поставок продовольства до власних країн. За основний метод окупанти визначили фіскальну політику, невід'ємним елементом якої стали реквізиції. Для ефективного функціонування війська необхідним було його повноцінне забезпечення продовольством та фуражом. Увесь тягар із утримання австро-німецьких військових ліг на плечі українського селянства. Новостворені військові комендатури відразу після заснування почали активну реквізиційну діяльність, нехтуючи виробленими українською владою правилами за купки продовольства у селян. Про такі дії свідчать численні повідомлення місцевих органів влади. Так, Макарівська волосна народна управа Київського повіту телеграмою від 27 лютого 1918 р. повідомила, що до волосної управи з'явилися представники місцевих сільських громад і заявили, що німецькі війська, які йшли в Київ, під час зупинки на ніч самовільно забирають хліб, сіно, овес, свиней, роздаючи за це лише квитанції [5, 75]. Реквізиції проводилися повсюди. Селяни, розуміючи що в них фактично забирають останнє, зверталися зі скаргами до повітових комісарів. Останні нічим зарадити практично не могли. Вони лише констатували стан справ, повідомляючи про це урядові кола, очікуючи на відповідні розпорядження.

23 березня 1918 р. Київський повітовий комісар звернувся до губерніального комісара повідомляючи, що до нього поступає ряд заяв з сіл Київського повіту. В них йшлося про те, що німецькі солдати самовільно заходять в села і беруть все, що потрапляє їм під руки. Жителі села Мархоловки повідомили про конфіскацію майна німецькими солдатами. Декілька жителів села виступили проти таких дій. У сутичці загинуло два німецьких солдати. Після цього підрозділ німців чисельністю 100 осіб оточив село, відібрав п'ять коней, вози, гвалтував жінок, які не встигли втекти з села. В селі Михайлівці німці провели реквізицію і не видали ніяких квитанцій і грошей, у такий спосіб налаштовуючи проти себе місцеве населення. Романівська сільська управа повідомляла, що німці діяли у супереч чинних наказів української влади. Білгородська волосна управа повідомляла, що німці забирають не тільки продукти, але й коштовності. Також наявні численні повідомлення про те, що продукти забиралися без визначення ваги, зривалися замки на коморах, відбиралися гроші та цінний одяг [6, 18]. Схожа ситуація була і в інших регіонах України: у Тираспольському повіті [7], Харківському повіті [8, 26] тощо.

Розуміючи, що через складну внутрішню політичну ситуацію уряд не зможе виконати своїх зобов'язань з поставок продовольства, Австро-Угорщина та Німеччина намагалися диктувати свою волю українській владі. 2 квітня 1918 р. представники українсько-німецько-австро-угорської Комісії по товарообміну заявили, що єдиним способом, який здатний наповнити бюджет і підняти сільське господарство з колін, є повернення права приватної власності на землю та її продаж селянам [9, 98]. Центральна Рада не підтримувала такі пропозиції, оскільки це суперечило проголошеній соціалізації. З великою надією на окупаційну владу дивилися поміщики. Після

наказу фельдмаршала Ейхгорна від 6 квітня 1918 р., вони почали повертати собі землі, які раніше були відібрані селянами, і чекали від останніх відшкодування завданих їм збитків [10, 122-123].

Під тиском країн Четвертного союзу, намагаючись забезпечити виконання умов „хлібного миру”, український уряд примушував селян видавати запаси продовольства, які вони незаконно захопили з державних магазинів. Такі конфіскації робилися комісарами Центральної Ради за допомогою німецьких військ. Селяни повертали продовольство, худобу, реманент, хоча офіційного наказу про повернення не було [9, 98]. Малоефективно виявилася і хлібна монополія, яка була встановлена ще О. Керенським у 1917р. Селяни повинні були здавати лишки зерна винятково державі. Така здача зерна здійснювалася тільки за рахунок великих господарств, дрібні селянські господарства до цього процесу залучені не були [11, 106]. Окупаційна влада у своїх прагненнях забезпечити безперервний надходження товарів, орієнтувалася на такі brutальні методи, як ревізії та конфіскації майна. Часто такі дії носили характер справжнього терору. Показовою у цьому сенсі була ситуація у Новопокровській волості та в інших повітах [12, 35-36]. Ці дії окупаційної влади викликали бурхливу реакцію селян України. Вони всіляко намагалися уникнути здачі продовольства, постійно саботуючи виконання ревізій. У багатьох повітах спалахували збройні виступи селян проти австро-німецьких окупаційних військ. Для наведення порядку і придушення виступів селян німецькою та австрійською владою почала застосовуватися практика військових контрибуцій та штрафів. Контрибуції накладалися за різного роду провини та проступки селян. Наприклад, жителі одного із сіл Хорольського повіту обстріляли німецький підрозділ, яким згодом було конфісковано багато схованої зброї. За цей проступок на село було накладено контрибуцію у розмірі 5000 крб. і велика кількість життєвих припасів [6, 25]. Часто в придушенні різних виступів та стягненні контрибуцій участь брала і українська влада. В ті села, де селяни піднімали виступи, направлявся каральний військовий загін українців і німців для наведення порядку [13, 8] Здебільшого контрибуції стягувалися грошима, іноді продовольством та іншими цінними речами, що сумарно дорівнювали сумі контрибуції. Через постійні безчинства „союзницьких військ” Центральна Рада та Рада Міністрів на кінець квітня 1918 р. почали втрачати довіру і підтримку населення. Нездатність виконати умови хлібного миру вплинули на позицію Німеччини та Австро-Угорщини щодо УНР. Вони були зацікавлені у сильній, авторитетній владі, якою Центральна Рада та уряд не були. Тож логічним наслідком стало падіння режиму Центральної Ради та прихід до влади гетьмана П. Скоропадського.

Можна сказати, що в період з лютого по квітень 1918 р. австро-німецькі війська розгорнули масштабну ревізійну кампанію, від якої насамперед страждало місцеве населення. Протести національної влади з приводу грубого втручання окупаційної адміністрації у внутрішні справи України ігнорувалися. Фактично союзники перетворилися на окупантів, методи діяльності яких були схожі на більшовицькі.

1. Прутуляк П.П. Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р. // *Український історичний журнал*. – 1997 – №1

2. Дорошенко Д.І. *Мої спогади про недавнє минуле (1914 – 1920 рр.)*. – К.: Темпора, 2007.

3. Верстюк В.Ф. *Українська Центральна Рада: Навчальний посібник*. – К.: Заповіт, 1997.

4. Мороз О., Алуко С. *Українське селянство першої половини ХХст. Трагедія і героїзм*. – Львів.: Універсам, 1997.

5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі –ЦДАГО України). – Ф. 5. – Оп. 5. – Спр 79.
6. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп. 5. – Спр 105.
7. Известия Одесского Совета Рабочих Депутатов . – 1918. – 30 березня
8. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной интервенции // Сборник документов и материалов (Февраль 1918 – 1920гг.) – Харьков.: Прапор, 1973.
9. Борисов В.И., Чернобаев А.А. Хлеб, война, революция: Продовольственная политика на Юге Руси в период Первой мировой войны и революции (1914 –1918). – Луганськ, 1997.
10. Симоненко Р.Г. Нариси історії виконавчої влади в Україні 1917 – 1918 рр. – К., 2000.
11. Гай-Нижник П.П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, УССР (1917-1930 рр.). – К.: Цифра-друк, 2006.
12. Гражданская война на Екатеринославщине // Сборник документов и материалов (февраль 1918 – 1920гг.) – Днепропетровск.: Промінь, 1968
13. ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр 234.

Л. Калиняк

СОЦІАЛЬНА БАЗА ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯНСЬКИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1919 – 1939 РР.)

У міжвоєнний період Західна Україна залишалася аграрним регіоном, більшість населення якого було зайнято у сільському господарстві. Така ситуація наклала значний відбиток на суспільно-політичне життя краю. Переважна більшість діючих тут політичних організацій намагалася залучити на свою сторону селянство, вважаючи його головним електоральним ресурсом. До таких належали і польські селянські партії, які у своїй діяльності послідовно орієнтувалися на зайнято у сільськогосподарському виробництві польське етнічне населення.

Проблемі впливу соціального фактора на партійну приналежність польського населення Західної України присвячена низка праць представників як вітчизняної, так і польської історіографії. Характеристику соціальної бази польських селянських партій, зокрема, подано у дослідженнях І.Васюти [1], С.Макарчука [2], О.Дудяка [3], Я.Борковського [4], А.Вендізікової [5]. Разом з тим, поза увагою дослідників залишається ряд питань, пов'язаних з впливом соціальної стратифікації польського селянства на їх політичні симпатії.

Метою статті є спроба аналізу соціального складу місцевих осередків польських селянських партій Західної України. Об'єктом виступають польські селянські партії Західної України в 1919 – 1939 рр. Предметом – політичні, економічні, соціальні фактори, що впливають на формування селянських партій в довоєнній Польщі.

У міжвоєнний період Західна Україна в адміністративно-територіальному відношенні була поділена на п'ять воєводств: Волинське, Львівське, Поліське, Станіславівське та Тернопільське. Зазначені воєводства займали площу